

1. Bohater najnowszej publikacji Muzeum Warszawy: „Plan Miasta Stołecznego Warszawy, Wymierzony przez Officerów Korpusu Inżynierów w latach 1818 i 1819 i litografowany przez tychże roku 1822” w skali ok. 1:4800 z 1825 r.

Plan Warszawy 1825

Opracowania Korpusu Inżynierów Wojskowych i jego kontynuatorów to wybitne dzieła kartografii warszawskiej, szczególnie dokumentujące zmiany przestrzeni miejskiej od 1822 do 1859 roku. Plan stolicy z 1825 roku jest przykładem najwyższego kunsztu pomiarowego, kartograficznego i estetycznego.

Paweł E. Wespiański

Niedawno ukazała się kolejna, czwarta już publikacja Muzeum Warszawy z serii „Plany Warszawy ze zbiorów kartograficznych Muzeum Warszawy”. W ramach tej serii prezentowane są zbiory tej placówki oraz omawiane dzieje kartografii stolicy. Tym razem do rąk czytelnika trafia historyczno-kartograficzna opowieść o planie z 1825 roku opracowanym i wydany przez Korpus Inżynierów Wojskowych. Zgodnie z założeniami serii na publikację składają się: esej historyczny o Warszawie z okresu powstania planu, historyczno-kartograficzna analiza opracowania, jego reprint, plan będący wynikiem kalibracji reproduktowanego dzieła Korpusu i współczesnego planu miasta, a także wykaz wybranych obiektów widocznych na planie wraz z przybliżającymi je notami historycznymi.

Autorem części kartograficznej książki jest – podobnie jak w przypadku pozostałych publikacji serii – dr Paweł E. Wespiański (Muzeum Warszawy i Zespół Historii Kartografii Instytutu Historii Nauk PAN). Esaj historyczny o mieście przygotował dr Henryk Bartoszewicz (Archiwum Główne Akt Dawnych), a noty o obiektach – dr Katarzyna Wagner (Muzeum Warszawy i Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego). Za kalibrację planu odpowiadał Witold Pietrusiewicz (Biuro Architektury i Planowania Przestrzennego m.st. Warszawy), z kolei za redakcję publikacji – Małgorzata Mycielska (Muzeum Warszawy), Julia Odnous (Muzeum Warszawy) oraz Małgorzata Jurkiewicz.

Uroczysta premiera książki odbyła się 30 stycznia br. w siedzibie Muzeum Warszawy, gromadząc blisko siedemdziesiąt osób. Dyskusję o Korpusie Inżynierów, jego dziełach oraz o książce zorganizowaną z udziałem autorów poprowadził geograf i badacz miast dr Mikołaj Madurowicz (Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego).

Gdy w 2016 r. rozpoczęły się prace nad przygotowaniem publikacji, wszystko wskazywało na to, że książka będzie opowieścią o ręcznie kolorowanym egzemplarzu pierwszego wydania planu z 1822 r. Po analizie treści opracowania znajdującego się w zbiorach Muzeum okazało się, że mamy do czynienia z nieznanym dotąd wydaniem planu z 1825 r., znacznie różniącym się pod względem treści i aktualności od tego z 1822 r. I choć w ten sposób należało odejść nieco

od pierwotnych założeń (czyli przedstawienia pierwszego wydania planu oraz – w jego kontekście – kolejnych opracowań Korpusu i jego kontynuatorów), to jednak omówienie wydania nieprzysłowywanego wcześniej w literaturze przedmiotu wydaje się szczególnie cenne i interesujące.

● O Korpusie Inżynierów Wojskowych

Działalność kartograficzna Korpusu Inżynierów Wojskowych, mówiąc w pewnym uproszczeniu, koncentrowała się na kartowaniu miast i twierdz Królestwa Polskiego doby konstytucyjnej (1815-1831), w tym oczywiście również Warszawy. Przy czym opracowanie planów miejskich było odpowiedzialnością na działania rządowe zmierzające do porządkowania i regulacji miast obszaru Królestwa. Powstające w tym czasie przepisy prawne, odpowiadające na bieżące potrzeby zarówno poszczególnych miast, jak i całego państwa, uwzględniały zagadnienia kartowania. Mówiły o konieczności gromadzenia istniejących opracowań i prowadzenia prac pomiarowych oraz opracowania nowych, aktualnych i wiarygodnych planów.

Korzeni Korpusu upatrywać można jeszcze w okresie Księstwa Warszawskiego (1807-1815), kiedy to na wzór struktur armii napoleońskiej utworzono Korpus Inżynierów. Od 1809 roku kierował nim Jan Pelletier, a w marcu 1809 r. dyrektorem generalnym Korpusu został Jan Chrzyciel Mallet. Po Kongresie Wiedeńskim i utworzeniu Królestwa Polskiego na czele Korpusu stanął J. Ch. Mallet. Kierowanie Biurem Topograficznym spoczęło początkowo w rękach Mikołaja Rougeta, zaś od 1820 r. – Józefa Koriota.

● Pierwsze mapy i plany Korpusu

Za pierwsze opracowanie kartograficzne Korpusu uznaje się „Plan de la Ville de Varsovie et de ses Environs” [Mapa miasta Warszawy i jego okolic] w skali ok. 1:29 200 z 1815 roku. Jej powstanie jest związane z Kongresem Wiedeńskim. Tytuł i adnotacje na mapie są francuskojęzyczne, natomiast nazwy miejscowe na rysunku mapy przedstawiono w języku polskim. Zastosowano przybliżoną orientację zachodnią. Opracowanie cechuje duży stopień generalizacji obrazu miasta oraz znaczące zniekształcenia geometryczne. Przykładem tych zniekształceń może być obraz Starego Miasta oraz pominięcie jednego ze skrzydeł Zamku Królewskiego. Zastosowano typowe rozróżnienie na zabudowę drewnianą i murowaną, pokazano sieć ulic

bez opisanie ich nazw, drogi poza miastem, urządzone i nieurządzone tereny zielone oraz przebieg otaczających miasto wałów Lubomirskiego. Do opracowania mapy wykorzystano zapewne wyniki prac prowadzonych jeszcze w okresie Księstwa Warszawskiego.

Własne pomiary miasta, prowadzone przez Korpus w latach 1818-1819, stały się podstawą opracowań późniejszych – planów w skalach około 1:1200, 1:2400, 1:4800, 1:11 5000 i 1:19 200, co w odniesieniu do miar staropolskich odpowiada kolejno proporcjom 1 cal miary staropolskiej (2,48 cm) na mapie – 1/240, 1/120, 1/60, 1/25, 1/15 mili staropolskiej (7146 m) w terenie.

W najmniejszej spośród wymienionych skal powstał „Plan ogólny Warszawy, zdjęty przez Officerów Inżynierii 1819”. Na tym litograficznym opracowaniu, zorientowanym w przybliżeniu na zachód, zastosowano aż pięć typów szrafury. Rozróżniono znakomitsze budynki wojskowe, królewskie, rządowe, miejskie, sakralne, szpitale i teatry, a większości z nich przypisano numery hipoteczne. Dla pozostałej zabudo-

Klasyfikacja planów miejskich

W rozważaniach o dawnych planach miast można zastosować podział na plany wielkoskalowe, średnioskalowe i małoskalowe, charakteryzujące się różnymi poziomami szczegółowości i dokładności. Przy czym pojęcia te mają tu inne znaczenia niż odnoszone do map jako takich. Wszak według znanych klasyfikacji map przeprowadzonych z uwagi na skalę, choćby proponowanych przez L. Ratajskiego albo A. Robinsona, w grupie opracowań wielkoskalowych znalazłyby się niemal wszystkie plany miast. Zaproponowany tu podział obejmuje więc:

- plany wielkoskalowe, w skalach około 1:1000 lub większych, z przekazem odniesionym do poziomu pojedynczej nieruchomości z widocznymi zarysami wszystkich lub niemal wszystkich obiektów, takich jak budynki, przybudówki, szopy, budki;
- plany średnioskalowe, w skalach około 1:1000 – 1:10 000, o poziomie szczegółowości pozwalającym na określenie zagospodarowania kwartału ulic – z czytelnymi podziałami nieruchomości i oznaczonymi w ich obrębie ważniejszymi budynkami;
- plany małoskalowe, w skalach mniejszych niż ok. 1:10 000, niezawierające szczegółów zabudowy, która ilustrowana jest znakiem symbolizującym zabudowane lub niezabudowane kwartały, zgrupowane obszary zabudowy, lub posiadające jedynie sieć ulic uzupełnioną (nie zawsze) oznaczeniem wybranych ważniejszych budowli.

2. Poziomicowy „Plan Miasta Stołecznego Warszawy, obejmujący domy wojskowe i Rządowe” z 1821 r. w skali ok. 1:11 500. Ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie

wy zastosowano rozróżnienie na obiekty murowane oraz drewniane. Również tu, podobnie jak na pierwszym planie Korpusu, nie przedstawiono objaśnienia znaków. Uzupełnieniem rysunku kartograficznego przywołanego planu jest treść pozaramkowa – „Wymienienie znakomitszych domów w Warszawie”, zawierająca nazwy wybranych obiektów, nazwy ulic, przy których się znajdowały, oraz ich numery hipoteczne.

Wśród prac Korpusu – poza omawianą dalej grupą planów wywodzących się od opracowania w skali 1:4800 z 1822 roku – uwagę zwracają dwa prekursorskie, pierwsze w dziejach Warszawy plany poziomicowe. Są to: wydany w 1821 roku „Plan Miasta Stołecznego Warszawy, obejmujący domy wojskowe i Rządowe” w skali około 1:11 500 (rys. 2) oraz sygnowany przez J. Koriota pochodzący z 1823 r. „Plan ogólny niwellacyjny Miasta Warszawy” (skala nieznana ze względu na niezachowanie oryginału). Pierwszy znany jest m.in. z ręcznie kolorowanego egzemplarza przechowywanego w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie. Szczególną uwagę zwraca na nim niekonsekwentna i nieoczywista z perspektywy współczesnych przyzwyczajęń skala barwna. W odniesieniu do drugiego planu należy wspomnieć, że zapewne za przyczyną pomyłki drukarskiej zawartej w publikacji dr. Bogusława Krassowskiego z 1982 roku był datowany dotąd błędnie jako pochodzący z 1825 roku.

• Średnioskalowe plany Korpusu – pierwsze wydania

Grupa średnioskalowych planów Warszawy Korpusu Inżynierów Wojskowych, które w pewnym uproszczeniu można określić mianem serii, jest pokłosiem pomiarów z lat 1818-1819 i – na co wskazuje dr Henryk Bartoszewicz – jako uproszczenie i redukcja do czterokrotnie mniejszej skali rękopiśmiennego planu opracowanego przez Korpus w skali około 1:1200. Są to monochromatyczne plany litograficzne, przy czym niektóre z nich były ręcznie kolorowane w okresie ich powstania. Zarówno 25-arkuszowy pierworys, jak i 9-arkuszowe plany średnioskalowe zostały zorientowane w przybliżeniu na zachód.

Serię otwiera wydany w 300 egzemplarzach „Plan Miasta Stołecznego Warszawy, Wymierzony przez Oficerów Korpusu Inżynierów w latach 1818 i 1819 i litografowany przez tychże roku 1822” w skali ok. 1:4800. Egzemplarze tego wydania przechowywane są m.in. w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych, Archiwum Państwowego w Warszawie oraz Biblioteki Narodowej w Warszawie. Przywołane egzemplarze charakteryzuje tożsamość treści, na podstawie czego można zakładać ich pochodzenie z jednego, pierwszego wydania.

W zbiorach Muzeum Warszawy znajduje się egzemplarz planu opatrzony tym samym co powyżej tytułem. Znany był dotąd w literaturze jako ręcznie kolo-

rowany egzemplarz wydania z 1822 r. Nie był jednak wcześniej poddawany analizom semantycznym. Dopiero badania poczynione w ramach prac nad książką „Korpus Inżynierów Wojskowych. Plan Warszawy 1825” doprowadziły do wspomnianego już odkrycia – uznania go za nieznane dotąd wydanie z 1825 roku. Podstawą zmiany datowania była analiza obrazu miasta, m.in. we wschodnim przebiegu ówczesnej alei Jerozolimskiej, na obszarze kształtujących się przestrzeni późniejszych placów Teatralnego i Bankowego oraz w zmienionym przebiegu wałów Lubomirskiego w rejonie Łazienek. Modyfikacje te zostały naniesione na litograficznym podkładzie, a zatem nie były li tylko aktualizacją egzemplarza, ale właśnie drugim wydaniem planu. Nie został jak dotąd odnotowany nakład tego wydania.

• Kontynuatorzy dzieła Korpusu

Kolejne znane wydania planu pochodzą z roku 1829. Mamy tu jednak do czynienia z kontynuacją dzieła Korpusu w nowej redakcji i, co szczególnie ważne, w nowej skali – ok. 1:4200. Została ona wprowadzona w związku z zastosowaniem obowiązujących już od 1819 roku miar nowopolskich (wcześniejsza skala 1:4800 opierała się na miarach staropolskich). Następne wydania, reprezentowane przez egzemplarze z Archiwum Głównego Akt Dawnych, datowane są na lata 1837 i 1838. Instytucją sprawczą powstania tych i kolejnych planów był Sztab Generalny okupacyjnej armii rosyjskiej. Dalsze odsłony kartograficznego obrazu Warszawy w skali 1:4200 znajdujemy na opracowaniach z 1846 (rys. 3), 1856 i 1859 r. Egzemplarze tych planów przechowywane są w zbiorach m.in. Muzeum Warszawy (z 1846 i 1856 r.), Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (z 1846 r.) oraz Archiwum Państwowego w Warszawie (z 1856 i 1859 r.). Domykają one szczegółową, dynamiczną kartograficzną opowieść o mieście, snutą na planach przez 37 lat.

Pokłosiem przywołanych planów – serii zapoczątkowanej w 1822 roku – jest „Taryffa Domów Miasta Warszawy i Pragi z planem ogólnym i 128 Szczegółowych Planików ulic i domów, ułożona przez Inżyniera Miasta Warszawy H. Świątkow-

skiego” autorstwa Hiacynta Świątkowskiego, wydana w 1852 roku przez Jana Glücksberga, księgarza szkół publicznych w Królestwie Polskim. Ilustracją kartograficzną w tej publikacji są plany ulic przerysowane z jednego z omawianych opracowań, najpewniej z edycji z 1846 roku. Za wykorzystanie albo też przetworzenie omawianych planów uznaje się również wydany w 1867 roku w skali 1:8400 „Plan Warszawy i okolic”.

Historię planów Korpusu Inżynierów Wojskowych, jego kontynuatorów w dziele kartowania miasta oraz przetworzeń tych opracowań zamyka dwuczęściowy tzw. „Plan Starynkiewicza”. To przeorientowane na północ (pierwotny miał orientację zbliżoną do zachodniej) opracowanie zawiera szczegółowe przedstawienie miasta okresu przedlindleyowskiego, a także wizję urbanistyczną przyszłej Warszawy, będąc swoistym (używając dzisiejszej nomenklatury) planem zagospodarowania przestrzennego.

• 0 planie z roku 1825 – drogi i ulice

Plan, któremu poświęcono najnowszy tom serii Muzeum Warszawy, jest opracowaniem o szczegółowości pozwalającej na poznanie miasta na poziomie uproszczonego przedstawienia wnętrza pojedynczej nieruchomości (rys. 1 i 4). Biorąc zaś pod uwagę kolejne edycje, perspektywa poznawcza rozszerza się na niemal cztery dziesięciolecia czytelnych zmian na poszczególnych posesjach i ulicach oraz, oczywiście, także w kontekście całej Warszawy.

Na planie zobrazowany został zarówno szkielet miasta, jakim jest sieć ulic i dróg, jak i wypełnienie tego szkieletu różnymi rodzajami użytkowania terenu – zabudową, zielenią wewnątrz posesji, parkami i ogrodami, cmentarzami, zielenią nieuporządkowaną oraz wodami powierzchniowymi. W tle tego obrazu umieszczono zaprezentowaną w sposób nieciągły rzeźbę terenu.

W przekazie dotyczącym drożni dokonano – w sposób charakterystyczny również dla planów wcześniejszych – graficznego rozróżnienia na uregulowane miejskie ulice oraz na nieuregulowane drogi pozamiejskie albo peryferyjnie położone wewnątrz miasta. Przykładowe ulice to Krakowskie Przedmieście i Królewska – ciągi komunikacyjne o regularnych brzegach,

prowadzonych odcinkami prostymi lub regularnymi łukami. Drogi peryferyjne – m.in. zachodni przebieg ulic Widok i Chmielnej, ul. Niska, drogi Powązek, Młynowa oraz Powiśla – poprowadzono odrębnie, nieregularnie, sygnalizując jedynie charakter ich kształtów. Na niektórych późniejszych ręcznie kolorowanych egzemplarzach dokonano rozróżnienia barwnego, ilustrującego zapewne (nie jest to oznaczone w legendach) rodzaje nawierzchni oraz funkcje części ulic (w dzisiejszej terminologii jezdnie i chodniki).

Przy użycie skali możliwe było przedstawienie także dodatkowych znaków wskazujących na charakter ulicy albo drogi. Były nimi sygnatury szeregowo obrazujące obsadzenie dróg drzewami. Nie podejmowano przy tym próby topograficznego pokazania poszczególnych drzew, z czym będziemy mieć do czynienia na późniejszych planach lindleyowskich. Ulicom „zagłębionym” pomiędzy ścianami zabudowy nadano na planie trójwymiarowy charakter, dzięki pogrubieniu w warstwie rękopiśmiennej ciemną wstęgą dolnych i prawych brzegów kwartałów wyznaczających krawędzie ulic. Również to rozwiązanie jest nawiązaniem do redakcyjnej tradycji kartograficznej XVIII wieku.

Z siecią ulic nierozzerwalnie wiąże się przekaz toponomastyczny planu. Na planie z 1825 roku umieszczono 207 nazw ulic i dróg, z czego 191 w lewobrzeżnej części miasta. Zapisano 4 nazwy placów, 5 nazw o odniesieniu powierzchniowym oraz 58 nazw własnych i funkcjonalnych różnych obiektów. Łącznie na warstwę nazewniczą składają się 273 nazwy i napisy. Ich zróżnicowanie pod względem kroju i wielkości pisma jest niewielkie. W przypadku nazw ulic należy je wiązać raczej z dopasowaniem wymiarów znaku do wielkości światła pomiędzy krawędziami ulicy na planie niż do wielkości albo znaczenia ulicy. Niemniej jednak można upatrywać wyróżnienia pismem ulic największych, o szczególnym znaczeniu – jak np. Marszałkowska, Królewska albo Krakowskie Przedmieście. Mimo dużej liczby przedstawionych nazw ulic znajdujemy tylko nieliczne, acz frapujące przykłady błędnych opisów, jak choćby pomyłone położenie ulic Żyznej i Żytniej.

• Zabudowa

Do najważniejszych elementów przestrzeni kształtujących miasto należy zabudowa. Przedstawienie tego elementu jest nieodzowne na planach średnioskalowych. Z uwagi na pojemność graficzną takich opracowań opowieść kartogra-

3. „Plan miasta Warszawy, przejrany, poprawiony i litografowany w skali 1/4200, na rozkaz Jego Wysokości Feldmarszałka Księcia Warszawskiego, Hrabiego Paskiewicza Erywańskiego, Namiestnika Królestwa w 1846, Przez Oficerów Sztabu Generalnego” w skali ok. 1:4200. Ze zbiorów Muzeum Warszawy

4. Środkowy arkusz planu z 1825 r.

ficzna o zabudowie może być nie tylko zero-jedynkowym przekazem o istnieniu obiektu, ale też zawierać informacje o różnych cechach zabudowy. Na planach Korpusu uwzględniano jej rozróżnienie ze względu na budulec, oznaczając odrębnymi znakami obiekty murowane i drewniane, co jest szczególnie dobrze czytelne na pokrytym barwami planie z 1825 roku. Tu w odniesieniu do większości zabudowy zastosowano typowe izomorficzne rozróżnienie na barwę czerwoną, odnoszącą się do budynków i budowli murowanych (przypuszczalnie skojarzenie z czerwienią cegły) oraz barwę brązową, którą pokryto obraz obiektów drewnianych (przypuszczalnie skojarzenie z brązem drewna). Rozwiązanie to nie jest niczym nowym w kartografii miejskiej.

Inną cechą zabudowy, którą można odczytać z omawianego planu, jest rozróżnienie na obiekty sakralne (nazwane religijnymi), prywatne, rządowe oraz wojskowe. Tym, co odróżnia plan z 1825 roku od pozostałych planów Korpusu, jest dodanie odrębnej kategorii, jaką były „budowle wojskowe według potwierdzonych projektów do wykonania”. Zasygnalizowane rozróżnienia były dostosowane do przekazu monochro-

matycznego, dzięki zastosowaniu na litografii różnorodnego desenia i szrafury. W przypadku omawianego planu z 1825 roku jedenaście różnych układów szrafury i desenia tworzących dziewięć klas obiektów podkładu litograficznego zostało pokrytych sześcioma odrębnymi barwami powierzchniowymi oraz trzema obwiedniami barwnymi.

Oprócz ortogonalnego przedstawienia rzutów zabudowy, zastosowano dodatkowo odrębny znak do przedstawienia młynów wietrznych, których obecność kształtowała charakter krajobrazu przedmieść zwłaszcza na obszarze Woli, w rejonie dzisiejszego Młynowa (z obecnością młynów wiąże się etymologia tej nazwy). Znakiem tym była sygnatura obrazkowa wiatraka powiązana ze znakiem wzgórza przedstawionego metodą kresk. Podobnie jak w przypadku wydobywania trzeciego wymiaru „zagłębienia ulicy w miasto”, dokonano cieniowania prawych i dolnych krawędzi poszczególnych budynków. Dzięki temu zabiegowi dość wyraźnie „wystają” one nad powierzchnię planu.

• Wody powierzchniowe

Na przekaz o wodach powierzchniowych składa się przede wszystkim przedstawienie Wisły, ze szczegółowym zilustrowaniem zarówno linii brzegowej koryta, jak i łąch. O ile na litograficznym podkładzie mamy w przypadku Wisły do czynienia jedynie z białą (niepokrytą żadnym deseniem) powierzchnią, to na egzemplarzu ręcznie kolorowanym widzimy pokrycie rzeki niebieską barwą i nadto z cieniowaniem przy brzegu. Charakter cieniowania jest bliski formie pseudohydroizobat.

Oprócz Wisły zobrażowano w całym lub w części przebiegu niektóre niewielkie jej lewobrzeżne dopływy: Drnę, Pulkówkę (Pólkówkę), górny bieg Rudawki, dolny bieg Belczącej oraz część kanału Metzellowskiego. Do przedstawień tych cieków używano, w zależności od miejsca, rozmiaru cieku i jego charakteru, pojedynczej lub podwójnej linii falistej albo prostej (w przypadku kanału), czasem otoczonej znakiem niewielkiej skarpy. Zbiorniki powstałe w wyniku spiętrzenia wód Drny pokryto poziomą szrafurą. Ten sam znak zastosowano do pokrycia powierzchni zbiorników na terenie Łazienek, a także glinianek – zbiorników powyrobiskowych w rejonie dzisiejszych ulic Stawki, Miłej i Smoczej, powstałych w wyniku wybierania gliny na potrzeby działalności okolicznych cegielni.

• Rzeźba terenu i obszary zielone

Mimo że Korpus Inżynierów Wojskowych przeprowadził pomiary niwelacji

cyjne miasta, których efektem było powstanie dwóch poziomicowych planów Warszawy, to na prezentowanym planie, jak również wszystkich planach średnioskalowych Korpusu, rzeźbę terenu przedstawiono za pomocą metody kreskowej. Ponadto żadne formy geomorfologiczne nie zostały w zasadzie pokazane na obszarze zabudowanym. Rzeźbę terenu w Warszawie sprowadzono do zilustrowania Skarpy Warszawskiej oraz licznych zagłębień powyrobiskowych. Pewne urozmaicenie terenu możemy zatem odczytać jedynie na przedmieściach.

Podobnie jak inne elementy treści planu, również tereny zielone przedstawiono zgodnie z dawniejszymi zwyczajami. Pokazano zatem zieleń wewnątrz posesji, szrafując dla odróżnienia powierzchnie poszczególnych nieruchomości pod różnym kątem oraz umieszczając sygnatury drzew. Na kolorowanym egzemplarzu z 1825 roku obszarom tym nadano delikatne jasnozielone pokrycie, zaś wnętrza sygnatur drzew, skonstruowanych na podstawie kształtu koła, pokryto barwą ciemnozieloną. Na planie wyróżniono też parki i ogrody, pokrywając ich powierzchnie zarówno deseniem, jak i regularnie bądź nieregularnie położonymi sygnaturami drzew i krzewów. Także tu stosowano pokrycie odcieniami zieleni. Do grupy terenów zielonych można, z uwagi na charakter stosowanego przedstawienia, zaliczyć także cmentarze, gdzie oprócz charakterystycznych deseni i pokrycia zieloną barwą (na omawianym egzemplarzu) uzupełnieniem są geometryczne kształty alejek cmentarnych, a także pojedyncze sygnatury krzyży, nagrobków i drzew. Nieregularnością kształtów i układów sygnatur drzew i krzewów cechują się przedstawienia zieleni nieurządzonej, w szczególności na obszarach zalewowych.

• Historia egzemplarza i wartość planu

Plan Korpusu Inżynierów Wojskowych wydany został na dziewięciu arkuszach litograficznych o wymiarach około 42 × 53 cm. Arkusze (dawniej nazywane sekcjami) omawianego egzemplarza zostały naklejone na płótno i tworzą dziś jeden plan złożony z oddalonych od siebie o około 5 mm arkuszy. Całość planu pierwotnie otoczona była drukowaną ramką, bogato zdobioną geometrycznymi kształtami. Te zostały w następnych wydaniach (od 1829 roku) zastąpione ornamentyką roślinną w postaci regularnie ułożonych liści. Omawiany egzemplarz planu z 1825 pozbawiony jest jednak ozdobnej ramki. Należy przypuszczać, że została ona ucięta w trakcie użytkowania. Do elementów redakcyjnych planu

Dotychczas w serii „Plany Warszawy” ukazały się tomy:

- „Georges Louis Le Rouge. Plan Warszawy 1768. Dedykowany Stanisławowi Augustowi, Królowi Polskiemu, Wielkiemu Księciu Litewskiemu, przez jego pokornego i uniżonego sługę Le Rouge’a”; Katarzyna Wagner, Paweł E. Wespiański.
 - „Książnica-Atlas. Plan Warszawy 1939. Plan miasta stołecznego Warszawy. Instytut Kartograficzny imienia E. Romera. Wydawnictwo S.A. Książnica-Atlas Lwów”; Jarosław Trybuś, Paweł E. Wespiański [GEODETA 2/2016].
 - „William Heerlein Lindley. Plan Warszawy 1912. Plan niwelacyjny miasta Warszawy. Zdjęcie pod kierunkiem Głównego Inżyniera W.H. Lindleya”; Ryszard Żelichowski, Paweł E. Wespiański [GEODETA 1/2017].
 - „Korpus Inżynierów Wojskowych. Plan Warszawy 1825. Plan Miasta Stołecznego Warszawy, Wymierzony przez Oficerów Korpusu Inżynierów w latach 1818 i 1819 i litografowany przez tychże roku 1822”; Henryk Bartoszewicz, Paweł E. Wespiański.
- Wszystkie te książki są do nabycia m.in. w sklepie internetowym Muzeum Warszawy. Bohaterem kolejnej publikacji z serii będzie „Plan dzielnic centralnych miasta stołecznego Warszawy” wydany w 1955 roku przez Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych. Autorem analizy kartograficzno-historycznej będzie Paweł E. Wespiański, zaś miasto z okresu powstania planu przedstawi Andrzej Skalmowski (IHN PAN). Wydanie książki planowane jest na drugą połowę 2018 roku.

należą też zdobiona róża wiatrów, dwie podziałki opisane w sążniach staro- i nowopolskich oraz bogato dekorowany geometrycznymi ornamentami tytuł.

Reprodukowany w przedstawianej publikacji z serii „Plany Warszawy” egzemplarz pochodzi ze zbiorów Muzeum Warszawy (nr inw. MHW 7718/Pl), do których trafił w darze od gen. Janusza Zarzyckiego (1914-1995), przewodniczącego Prezydium Rady Narodowej m.st. Warszawy w roku 1956 oraz w latach 1960-1967. Piastując tę funkcję, otrzymał on w 1964 roku plan w darze od mieszkańców Żelechowa.

Plany Korpusu Inżynierów Wojskowych i jego kontynuatorów należą do najciekawszych i najbardziej wartościowych dawnych planów Warszawy. O wartości informacyjnej tych opracowań świadczy zarówno obraz stanów chwilowych przestrzeni miasta w danych opracowania kolejnych edycji, jak i możliwość obserwacji zmian, ewolucji i rewolucji w przestrzeni, jakie zaszły od 1822 do 1859 roku.

Dr Paweł E. Wespiański